— Слухай, плюнь на всю безконечно велику і малу філософію! Серйозно, тобі це треба зробить...

Очі Чубрієнка прижмурились; тільки дві маленькі лінії заграли коло соковитого рота, а дим цигарки,— іронічний, покручений,— послався на губах, як кокетливий туман...

— Кажеш, треба зрушити страждання, любов, витягти їх з намулу душі людської?.. Чудак ти, чудак! Який намул? Це ж просто — vivat fantasi — я! Ти — хвора людина, більш нічого...

— Кожна людина страждає по-своєму, розумієш?

— А колективне страждання... Ти поганий тоді психолог, але будь хоч нормальною людиною... Так-от...

Чубрієнко задоволено затягся, дістав з моєї торби пшеничний сухар (він дурно нічого не розказував!) і розпочав широко, з деталями...

Я глянув на торбу, портрет Карла Маркса і шматок сухаря, недоїдений товаришем,— десь глибоко гадючкою поповз егоїзм.

Але Чубрієнко тонко розумів психологічні нюанси душі людської.

Він, як передмову, кинув:

— Перше. Я не поет, але люблю поетів за тягу до краси: вони хороші, ідеальні люди, правда, їх мало на світі, але дух їх, тяга до краси...

І ще з більшою повагою, як брав сухар, узяв коржик.

Я розсміявся.

Чубрієнко ж задоволено плямкнув, посміхнувся злодійкувато: "Я розумію, товаришу, твої страждання!" — казали його невеличкі, як прорізані осокою, очі.

— Так-от... Поетів люблю за тягу до краси, але це не важно! Я хочу розказати тобі історію свого земного страждання... простіше — кохання... Слухаєш?

— Слухаю.

— В минулу осінь, осінь великої соціальної революції, я тікав з села до города і тікав, звичайно, з стражданням, а по дорозі... Знаєш дорогу "Гола спекулянтка"?

— З яким стражданням? Бан...

Чубрієнко хитро моргнув: "Не мішай!"

— "Гола спекулянтка" — шлях з Києва до Обухова, назва революційна й правдива, бо тим шляхом іде до города дрібна спекуляція, — а як ідуть, брат ти мой, аж земля гнеться... Але це не важно! Іду й я з дівчатами: весело, цілу дорогу співи; а головне — ти зрозумій поезію.

Тридцять-сорок душ дівчат з сапетами, клумаками муки гатить у землю босими ногами і курявою на соснах пісню вішають...

А хитрий бір шумить... Я помітив тоді його легку іронію над піснею дівчат: коли співали гарно — він кидав спів до сонця, а коли ні — засумує, посміхнеться і гомонить соснами, гомонить...

Старий, гордий бір любив, брат, дівчат не хуже нас!..

— Стой, ти ж, здається, до жінок побожно, не по-людському, я забув... Да.

— Гомонить бір. Цілуються, ой да милуються...

— Чого ти такий кислий? Апостол страждання... ха-ха!..

— Так. А я тоді саме страждав земним коханням: купувати жінку не хочеться — грязь, а наші міщанські часи!.. Але тобі це незрозуміло, а нам, смертним...

— Нужно закури-и-ть...

— Назустріч, понімаєш, дубовий лісок, поміж ним берези — білобрисий трохи і...

— Здрастуйте!..

У мене, знаєш, аж торба затремтіла: це ж була з сусіднього села Марійка — таке чорняве чортеня з глибокими, як криниця ранком, очима.

— Здрастуйте, Марійко!..

Язик мій — великий естет і політик — облизав пилюгу на верхній губі, якось солодко защемів, а рука простяглася — весела, гаряча...

А, чорт! До мене чорною потрісканою корою посміхнулась стара береза, а Марійка кокетливо нахилилась до клумака і поміж чорно-червоними мережками у поділках обмережались на сонці прекрасні, трошки загорілі дівочі ноги...

Нахилився помогти, а вона посміхнулась і гарно посміхнулась: як білі пелюстки троянд розсіяла...

Ех ти, мабуть, ніколи не бачив, який іноді хороший сміх сіють жінки?..

Крутнув головою. Чубрієнко спинився.

— Слухай, не цінікай, ради Христа, це страждання, моя кров...

— А, ну тебе! Розказуй.

Мій товариш весело засміявся і очі засвітились, заморгали...

— Ви, Василь Демид... теж до Києва?

Ах ти ж, чортеня! В місті двохкласові кінчали — і "отчество" забула!..

— До Києва... Разом, значить...

Чубрієнко крутнув якось кумедно головою, перехилився на один бік.

— Ех, давно-давно, Марійко...

Одним оком глянула.

Глянула... І білобрисий бір затанцював вершками аж коло сонця (саме заходило), і дивно, далі засоромився, затих і став чорний-чорний, а гілля, здавалось мені, струнко стояло...

— Ви й досі учитесь, а я...

Не доказала, зашарілась і повела мою думку на тернисту стежку:

— А ми з матір’ю оце до Києва, треба солі к пречистій, дома хазяйство...— І зразу дівчина набралась рішучості і тихо запитала: — Ви, мабуть, і не знаєте, що я заміж вийшла?

— Давно?

Плюнув — зачепився за корч, а очі засвітились синім-синім огником і наче вирізали на корі молодої берези: "Мати... молодиця..."

— Не знав... А ви, Марійко, трошки змарніли... Мабуть, чоловік... Та й справді — давно ж це черничка молодицею?..

— Уже три місяці... Степан Чугуєнків, знаєш?..

— Знаю... знаю...

— А я думала, що ти вже, Маріє, заблудила...

Марійчина мати якось смішно шавкнула, як гуска, я ввічливо поздоровкався, і на губах заплигало зле: "Старого чорта догнав..."

Ліс посміхнувся... Моргнув до мене зеленими бровами, закурив люльку — погасла, і почав у сонця огонь вершками кресать — не дістає; поцілує золотий крайок — не запалюється: розсердився, аж посинів до степу...

Не викресав. Зашумів і ліг на спині Лисої гори спати...

А я... тоді саме, як ліс лягав спати, почалося моє страждання: плювати я хотів, що він не закурив, у мене серйозніше діло з Марійкою, як його люлька!..

Згори зліз вечір; засвітив одну зорю — темно, кашлянув тінями, подумав і спересердя на тоненькі золоті лінії сонця кинув ще одну зорю над св. Лаврою — засвітилась, і, веселий, як майнув тоді по небу зорі сіять... Золота луска.

Хай сіє... Ми з Марійкою до Деміївки вже доходили.

Стара ззаду чмихає...

Весела ніч зустріла нас у Києві, на квартирі дрібного спекулянта Сашки; іудина борідка лопаточкою, чуб проблем на два боки прилизаний, ходить півником, а на губах брехлива ласка, наче лій розлитий...

— Роздягайтесь, пожалуста, будьте как дома... Ми сійчас електрічество... Вечерять... Анька, самоварчик гостям!.. А це що за молодий человек?

Познайомились.

— Приятно... Копистoчка... Александр Іванович... Учиться до города?

Зла, хитра іронія застигла на лойових губах Копистoчки, далі розплилася, і він не втерпів:

— Какая тепер наука? Ех, господи, господи! Наказав нас грєшних... Комуни-совєти настали на свєті, а жизні нєту... Да-с... Ви можеть самі партєйний, а я, знаєте, человєк старий…

І знов розсипав смішок і підлизнув його обережно язиком.

Стара ліниво глянула на мою зелену сорочку, перехрестила рота і тільки ясна з пеньками жовтих зубів зачервонілись...

— Це ви правду, Сашка... Хіба за царизни така розпуста була? Банди всякі, злодійства, молоді прямо тобі як покаширились — до церкви не Ходять: бога, кажуть, немає...

Копистoчка перебив стару і скоромовкою кинув:

— Пришилось до слова: бил Ніколка дурачок, а хлєбушко — п’ятачок, а тепер і Совєти, а хлєба — нєту... Да. Жизнь наша стала горькая: когда-то лавочку ймєл — человеком жив, а тепер — самі відітє...

І наче ненарочне показав рукою на гарно обставлену спальню з м’якими кріслами і великим трюмо; в углі голова Христа в терновому вінчику, а по вікнах — маленькі тазочки з квітками...

Стара задивилась на голову Христа, закивала зажурено і проказала сама до себе: "Господи, який страдник був... Розп’ятий, в пустині постився сорок..."

Гикнула і заклопотано вела розмову з Копистoчкою:

— А дорожнеча, мати божа, й докупиться не можна!.. Це ваш, Сашка, хлопчик?

— Да. Мой наслєдніх... Подойди до баби, дурачок!

Рудий хлопчина підкотився на кривих ногах до старої й серйозно спитав її:

— Насіння привезли?..

— Єсть, синок, є... Зараз дам тобі гостинця.

Вона дістала з торби три жмені соняшникового, перемішаного з гарбузовим, і розсипала перед хлопцем, як разок доброго намиста.

Хлопець не подякував.

Копистoчка незадоволено гукнув на нього:

— Поблагодарі, дурак, бабушку!

— Спасіба...

Сіли вечеряти. Серед сивої пари попили чай; дякували Копистoчку за руку, а він задоволено лащився з папіросами і сіяв на всі боки свій мерзенний смішок:

— Пожалуста, старий табак "Месаксуді". От когда б ви раньше... до театру пошли б, хотя тепер і грають... Лучче дома сиди...

Стара піддержала:

— Спокійніше. А тепер — помолимось богу, а завтра дасть день, дасть і пищу...

У синє вікно черкнулась листком тополя, десь далеко завив поїзд, зарохкав автомобіль, і зоряна курява ночі кинула надворі до мене гарячу Марійку...

Проказала:

— Хтось побач... Чудний ти який — вуса, як золота щетинка... Як будеш тихенький — ляжу з твого боку... Тільки пам’ятай: т и х е н ь к и й...

І торкнула за ухо пальцем.

— Тихенький... Ех ти!

Махнув на сходах кулаком — розчинились двері:

— Ай!..

Щось жалібно заскуготало:

— Тю, чорт підніс!

Придержуючи лікоть, хлипав і плювався старий єврей: він посковзнувся на лушпинні і попав під двері у буйну хвилю радості.

Марійка оглянулась. Круторогий місяць поцілував її розкішну косу, засвітив соромливо червінця на намисті і...

— Тихо.

Я припав до її прозорих очей, вона охопила шию руками і поцілувала гарячими, сухими губами, а...

Спати лягли на помості трикутником: стара праворуч, дочка ліворуч, а я... (це, дорогий товаришу, не важно!), мої ноги міцні, як клени молоді, упирались у білі берези — ноги Марійки — ніжні, гарячі...

Копистoчка погасив електрику у спальні і хитро, насмішкувато поспитав Марійку:

— Ви клопов не боїтесь? Ха-ха!.. У городі, знаєте, клопи...— закректав, перевернувся, заскрипіла кровать, і — затих.

Я помалу скригнув зубами: "Гад, клопи найшов!"

Марійка мовчала і хропла: так треба.

От тільки пекельне одіяло з шерстю лоскочеться, важко дише і смиче помалу за спідницю...

Тополя знов заглянула до вікна, а за нею одним рогом виткнувся місяць і срібною смужкою освітив матір Марійки: вона спала. Губи її плямкали, як у малої дитини, кругле підборіддя з волом гойдалося кумедно на печі, і тільки сіра смага у куточках рота застигла і робила його широким-широким...

Я ліг під пекельне одіяло.

Дивно: срібна смужка перескочила на моє голе лігво, затремтіла, засміялась на комірі піджака і стала.

Сухі губи шептали: "Тихо, тихо".

І, на злість, десь голосно, як перед світом у селі, заспівав півень.

— Куй...— тричі вигукнув...

Весела ніч...

Одіяло зайнялося зразу низом, жевріло іскрами, а коли тонка пазуха розгорнула тверді перса і губи заіскрились у палкий, жагучий поцілунок, почулось останнє, покірне: "Тихо..."

Не пригадую добре: чи хруснула гілляка тополі, коли дивився місяць, чи мої пальці... о, це була глупа хвилина людського страждання, але...

Обома рогами, крізь зорю і срібний лист тополі, дивився місяць: одіяло мінилось, палахкотіло, а тремтючі тіні розбігались кутками і, здавалось, танцювали якийсь скажений танець... Місяць сміявся...

Стара прокинулась, звелась на лікоть і, здивована, застигла; я засвітив злим, жовтим огнем одне око до місяця, Марійка соромливо закрила пазуху і гордо кинула чорну, блискучу косу на подушку,

круторогий ще раз заскалив до зорі зуби і, мов огненна птиця ночі, шугнув у жовті хмари неба...

Товариш скінчив...

— Страждання, правда? Ні, це тільки м і с я ч н и й с м і х, а може...

Я мовчки запропонував Чубрієнкові закурити, він плямкнув тричі над економним моргунцем, погасив його, а думку скінчив, коли жевріла папіроса:

— А може... це була любов... Не знаю.

1922